

УДК 908:94 (477):371.315

О. В. Луніка

**ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ СКЛАДОВОЇ НА УРОКАХ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 7-8 КЛАСАХ**

У статті визначено актуальні проблеми викладання краєзнавчої складової на уроках історії України в 7-8-х класах загальноосвітніх шкіл та запропоновано шляхи їх вирішення. Обґрунтовано значення краєзнавчих знань у формуванні особистості учня.

Ключові слова: краєзнавчий принцип, краєзнавча складова, краєзнавчі знання.

В статье раскрыты актуальные проблемы преподавания краеведческой составляющей на уроках истории Украины в 7-8 классах общеобразовательных школ и предложены пути их разрешения. Обосновано значение краеведческих знаний в формировании личности ученика.

Ключевые слова: краеведческий принцип, краеведческая составляющая, краеведческие знания.

In article actual problems of teaching of a component of regional studies at lessons of history of Ukraine in 7-8 classes of comprehensive schools are opened and ways of their permission are offered. Value of knowledge of regional studies in formation of the person of the pupil is proved.

Key words: a principle of regional studies, a component of regional studies, knowledge of regional studies.

Постановка проблеми. Перебудова сучасної історичної освіти спрямовується на вдосконалення всієї справи навчання і виховання молоді. Нові підходи, сформульовані в концептуальних документах, покладених в основу функціонування освітнього процесу, в галузі історії зокрема, відображають вимоги суспільства щодо формування особистості, здатної до самоосвіти і саморозвитку, до критичного мислення, опрацювання різноманітних джерел інформації, використання набутих знань і умінь для творчого розв'язання проблем.

Важливе значення у виконанні цих завдань має краєзнавчий принцип у викладанні шкільного курсу історії України в основній школі, який полягає в розкритті, уточненні, конкретизації та підтвердженні наукових понять та положень матеріалами місцевої історії, виконує функції формування в учнів комплексного, просторового, соціально-орієнтованого уявлення про історичні процеси і явища, суспільні перетворення та історичний розвиток людства в цілому. Реалізується зазначений принцип на уроках вітчизняної історії в 7-8 класах шляхом включення краєзнавчої складової у зміст програмових тем, що вивчаються. Краєзнавча складова як частина теми уроку може бути представлена матеріалами з історії рідного краю соціально-економічного, військово-політичного, духовно-культурного змісту, історичними постатями та краєзнавчими джерелами.

Мета статті. У даній статті ми звернемося до актуальних проблем викладання краєзнавчої складової на уроках історії України в 7-8 класах, які потребують уваги та термінового вирішення методистами, краєзнавцями і вчителями.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням вивчення історії рідного краю в курсі вітчизняної історії свого часу присвятили праці чимало істориків та методистів, такі як І. Безкоровайний, П. Іванов, Д. Кацюба, М. Кузін, З. Крохіна, М. Лисенко, І. Прус та ін. Проте

зростаючі потреби сучасного суспільства, відповідно до них трансформації в освіті, нові вимоги до особистості, що формується, закладають необхідність перегляду змісту навчального історико-краєзнавчого матеріалу, вдосконалення методики викладання краєзнавчої складової на уроках вітчизняної історії та нарощення інтелектуального, духовного, організаційно-методичного потенціалу вчителя як активного суб'єкта процесу навчання. Саме тому ми ставимо за завдання розкрити і відповісти на ряд питань з даної проблеми, зупинившись на методичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Складнощі у краєзнавчо-педагогічній діяльності вчителя історії перш за все пов'язані з відбором, науковою оцінкою, систематизацією й методичною обробкою даного матеріалу. Звідси, весь процес краєзнавчої роботи вчителя умовно можна поділити на такі етапи: збір матеріалу з історії рідного краю, його добір і обробка для педагогічних цілей і безпосередня робота з краєзнавчим матеріалом на уроках історії України і в позакласній роботі.

Досліджуючи методичні засади включення історії краю до курсу історії України в 7-8 класах, ми зіштовхнулись з проблемами збору, недотриманням вимог відбору історико-краєзнавчого матеріалу вчителем та способів його включення до теми уроку за програмою. Вирішення даних питань важливе саме тому, що умілий добір фактів місцевої історії і наступне вивчення їх значно поглиблює розуміння учнями конкретних історичних явищ і таким чином створює міцну базу для кращого розуміння як основних історичних понять, так і загальних закономірностей історичного процесу [5, с. 122].

Збір матеріалу з історії краю для використання на уроках вітчизняної історії – процес складний, трудомісткий і вимагає від учителя глибоких знань, професійних та наукових умінь, методичної майстерності, досвіду, ініціативи і наполегливості, вміння організувати і вірно спрямувати учнів під час пошуково-дослідницької роботи. Це додаткове навантаження

і час, тому частіше за все даному виду роботи вчителі не приділяють достатньої уваги, або опускають взагалі. Однак, за відсутності інформаційної і джерельної бази не можливо інтегрувати краєзнавчу складову до загальнонаціональної історії в рамках окремих уроків нормативного курсу. Тому до збору матеріалу з історії краю вчитель може залучати учнів шляхом організації гурткової, факультативної роботи тощо.

Перше питання, яке постає перед учителем при підготовці до уроку, полягає у визначенні місця краєзнавчого матеріалу в курсі вітчизняної історії. Важливо у зв'язку з цим так співвідносити обсяг місцевого і загальноісторичного матеріалу, щоб перш за все не допустити перетворення краєзнавчої складової в паралельний або самостійний курс. Головна небезпека, що виникає на цьому шляху, – перебільшення реального значення фактів місцевої історії в загальному ході історичного процесу, викривлення історичної перспективи у свідомості учнів. Краєзнавчий матеріал в рамках нормативного курсу вітчизняної історії повинен відігравати допоміжну роль і тому подаватись в першу чергу з метою ілюстрації, конкретизації, доповнення, підтвердження загального історичного процесу [4, с. 54]. Такий підхід не дозволить переобтяжити урок історією краю.

Разом з тим учителю необхідно вирішити питання розподілу краєзнавчого матеріалу за темами. Чи на всіх уроках, на кожному чи вибірково треба використовувати факти місцевої історії? Зазвичай, краєзнавчий матеріал вчителі включають при вивченні тем, в яких розкриваються найбільш важливі, переломні моменти вітчизняної історії, коли події місцевої історії яскраво ілюструють загальноісторичні або є основою для вивчення теми. Так, наприклад, вчителі Сумщини на уроках історії України найчастіше залучають матеріали з історії краю при вивченні наступних тем:

- у 7 класі – «Східнослов'янські племена напередодні утворення держави», «Політичний і соціальний устрій, господарське життя Київської Русі наприкінці X – першій половині XI ст.», «Роздробленість Київської Русі у другій половині XI – першій половині XII ст.», «Українські землі під владою Литви та Польщі», «Українські землі в складі Московської держави», «Соціальний устрій та господарське життя в Україні в другій половині XIV-XV ст.»;
- у 8 класі – «Гетьман Іван Виговський, його зовнішня та внутрішня політика. Гадяцька угода. Московсько-українська війна 1658-1659 рр.», «Слобідська Україна в другій

половині XVII ст. Заснування слобідських міст. Адміністративно-політичний устрій Слобідської України. Соціальний устрій», «Україна в подіях Північної війни. Українсько-шведський союз. Воєнно-політичні акції російського царя проти українців. Полтавська битва. Гетьман Іван Мазепа в історії України», «Гетьман Іван Скоропадський. Діяльність Малоросійської колегії. Павло Полуботок. Відновлення гетьманства. «Рішительні пункти». Гетьман Данило Апостол, його реформи. Діяльність «Правління гетьманського уряду», «Графіка. Живопис. Музика. Театр. Архітектура. Скульптура другої половини XVII – першої половини XVIII ст.», «Гетьман Кирило Розумовський, його діяльність» та деякі ін.

Важливо також зазначити, що в темах, де широко представлений краєзнавчий матеріал, необхідно поєднувати роботу на уроці з позаурочною.

Ще одним важливим аспектом підготовки вчителя до уроку з включенням краєзнавчої складової є добір місцевого матеріалу до конкретної теми, який повинен відповідати низці вимог. По-перше, місцевий історичний матеріал повинен бути органічно вписаний у базовий програмний, відповідати його цілям. По-друге, в місцевому матеріалі треба відбирати ті факти, події, явища, які розкривають, доповнюють, конкретизують загальноісторичні, мають суттєве значення для історії України. По-третє – доступність, дидактична доцільність, тобто співвідношення між місцевою та національною історією повинно змінюватись залежно від віку учнів, їх здібностей, інтересів, а також від навчального, дидактичного, наукового та іншого матеріалу, що є в наявності. По-четверте, відповідність віковим та пізнавальним можливостям учнів [1, с. 157].

Таким чином, на кожен окремих урок слід відбирати такі факти з місцевої історії, які в науковому плані достовірні, сприяють правильному розумінню закономірностей розвитку історичного процесу, є типовими для краю, відображають умови його розвитку, що історично склалися, впливають не лише на свідомість, а й на емоційну сферу учнів, сприяють реалізації триєдиної мети уроку.

Використання краєзнавчої інформації на уроках програмового курсу вітчизняної історії у 7-8 класах ускладнює також недостатність підручничкової бази, навчально-методичних посібників з історії краю для вчителів та учнів майже в усіх областях України. Природно, що за таких умов якість збору місцевого матеріалу,

його відбір, систематизація й методика використання на уроках цілком залежить від учителя. На жаль, це не завжди є ефективним з ряду причин: - дефіцит часу для збору краєзнавчого матеріалу; - необхідність адаптації матеріалу з історії краю відповідно до програми та віку учнів; - складнощі у обробці джерел з історії краю; - недостатність досвіду і методичної підготовки вчителя тощо. У зв'язку з цим вчителі часто уникають включення краєзнавчої складової до програмових тем.

Необхідність вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення викладання краєзнавчої складової в курсі вітчизняної історії в основній школі активізувала дослідницько-пошукову та методичну роботу науковців, методистів і вчителів загальноосвітніх шкіл. Так, у ряді областей (Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Полтавська, Харківська та ін.) створено навчально-методичні комплекси з історії рідного краю, які забезпечують викладання самостійних курсів з історії краю, однак можуть використовуватись і на уроках базової дисципліни. Дані підручники з історії краю містять ґрунтовний фактичний матеріал з історії та культури, фрагменти найважливіших документів до кожної теми, запитальники, хронологічні таблиці, методичні рекомендації, численні ілюстрації, спрямовані на актуалізацію засвоєння знань і розвиток самостійного та творчого мислення школярів

У викладанні нормативного курсу вітчизняної історії та історії рідного краю такі підручники мають провідне значення, оскільки:

- є найповнішим зібранням матеріалу з місцевої історії;
- мають згрупований і чітко викладений матеріал для опрацювання учнями і вчителями;
- часто їх структура дозволяє застосовувати на уроці інтерактивні методики завдяки основному та додатковому матеріалу;
- дотримання принципу наступності навчання, персоніфікація краєзнавчої історії (що подано у вигляді окремих історичних довідок);
- синхронізація історичного процесу на рівні історії краю – історії України та всесвітньої історії [6, с. 39].

Вивчений досвід роботи вчителів з питань використання історико-краєзнавчого матеріалу в 7-8 класах свідчить про визначальну роль особистості вчителя у формуванні краєзнавчих знань та його методична підготовка з цієї проблеми. Основним змістом методики викладання краєзнавчої складової є: 1) глибоке знання вчителем теорії історичного краєзнавства; 2) систематичне вивчення місцевого матеріалу і викори-

стання його на уроках у поєднанні з теоретичними основами історії; 3) самостійне виконання учнями краєзнавчих завдань – як репродуктивних, так і продуктивних; 4) емоційний «тонус» у викладанні навчального матеріалу; 5) пробудження в учнів пізнавального інтересу до практичної роботи (на уроці і в позакласній роботі); 6) організація і проведення з учнями екскурсій та історико-краєзнавчих походів.

Отже, від учителя вимагається ерудиція та глибокі знання про історію рідного краю, більш продуманий вибір шляхів і засобів, які стимулюють формування краєзнавчих знань учнів, комплексний підхід до застосування їх у практиці своєї діяльності, а також використання раціонального та емоціонального підходів до вивчення історії рідного краю. Учитель повинен уміти зацікавити учнів змістом місцевого історичного матеріалу і пробудити в учнів до нього навчальний інтерес [3, с. 41].

Відомо, що сучасні програми з історії в усіх класах перевантажені, відповідно збільшився і обсяг підручників. У зв'язку з цим постає природне запитання, чи не призведе включення на уроках краєзнавчого історичного матеріалу до ще більшого перевантаження школярів, чи не суперечить це педагогічній відповідності навчальних занять віку та фізичним можливостям учнів 7-8-х класів.

Проте практика показує, що продумане використання краєзнавчої складової на уроках вітчизняної історії у нормованому обсязі не лише не викликає додаткового навантаження учнів, а навпаки значно полегшує засвоєння базового курсу, створює умови для формування більш стійких і глибоких знань. Разом з тим у віці 12 – 15 років (6-8-й класи школи) учні проявляють живий інтерес не лише до історії краю, а й до історії в цілому. Перевантаження учнів буде мати місце у тому випадку, якщо вчитель на уроках базового курсу вітчизняної історії подаватиме великий обсяг історико-краєзнавчого матеріалу, вводячи фактично паралельний курс історії краю і вимагатиме від учнів обов'язкового заучування краєзнавчого матеріалу. Такий підхід вважаємо педагогічно необґрунтованим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз практики сучасної школи дозволив встановити ряд проблем, пов'язаних із збором, обробкою, відбором матеріалів з історії краю вчителями, недостатньою розробкою навчально-методичного комплексу з історії краю як найбільш ефективного засобу навчання, невідповідністю вчителів до опрацювання краєзнавчого матеріалу та впровадження його на уроках базового курсу, невідповідністю сучасних вимог історичної

освіти традиційним методичним засадам використання краєзнавчої складової в рамках програмових тем вітчизняної історії в основній школі. Невирішеність окреслених проблем потребує посиленої уваги та розгляду обласними, міськими, районними відділами освіти, Інститутами вдосконалення вчителів, а також науковцями, краєзнавцями, методистами та вчителями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтабаєва К. Про проблеми інтеграції національної та регіональної історії у викладанні курсу історії України / К. Алтабаєва. // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2002. – №7. – С. 155 – 159.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. // Інформаційний збірник МОНУ. – 2004. – № 1,2.
3. Корнєєв О. Формування краєзнавчих знань учнів з географії (експериментальний аспект) / О. Корнєєв. // Рідна школа. – 2008. – №3-4. – С. 39 – 42.
4. Крохина З. Использование краеведческого материала на уроках истории СССР в VIII – X классах / З. Крохина. // Преподавание истории в школе. – 1958. – №3. – с. 54 – 57.
5. Лисенко М. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії / М.Лисенко. // Український історичний журнал. – 1959. – №1. – С.120 – 130.
6. Нагорна Т. Знати, любити, берегти... (Курс «Історія Полтавщини» та його роль у системі вивчення вітчизняної історії) / Т. Нагорна. // Історія в школах України. – 2005. – №5. – С. 39–40.